

ФАКТОР МОВИ ЗМК У НАЦІОНАЛЬНІЙ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

Статтю присвячено вивченню впливу мови сучасних українських ЗМК на формування національної самосвідомості. На підставі експериментальних методик доводиться провідна роль української мови у національній самоідентифікації молоді.

Ключові слова: ЗМК, вплив, вербальна поведінка, національна самоідентифікація

Киселева А. А. Фактор языка СМК в национальной самоидентификации. Статья посвящена изучению влияния языка современных украинских СМК на формирование национального самосознания. На основе экспериментальных методик доказывається ведущая роль украинского языка в национальной идентификации молодежи.

Ключові слова: СМК, влияние, вербальное поведение, национальная самоидентификация.

Kiseliova A.A. Mass media's language factor in national self-identification. The article is dedicated to the study of mass media language part in national self-consciousness forming. A leading role of Ukrainian language in national self-identification of youth is proved by the results of the conducted questionnaire.

Keywords: mass media, influence, verbal behavior, national self-identification.

Все більше в сучасному суспільстві стверджується думка про те, що людство знаходиться на початку розвитку «третьої» (поряд з усною та писемною) системи культури – культури засобів масової комунікації (ЗМК) суспільства. У той же час, з точки зору соціологічної науки, люди, що складають аудиторію масової комунікації, розглядаються як особистості, котрі «включаються» в мережу реальних суспільних відносин завдяки функціонуванню технічних засобів. Масова комунікація дозволяє їм встановлювати та підтримувати зв'язок з більш широким соціальним середовищем, кордони якого знаходяться далеко за межами їх безпосереднього оточення [4].

В сучасному світі людина з раннього дитинства опиняється в оточенні техносфери, вагомою частиною якої виступають ЗМК, що грають важливу роль в житті особистості. В умовах конкурентної боротьби великої кількості виробників однакових товарів, телекомпаній, політичних партій надання інформації виходить за межі простого інформування, розрахованого на свідоме сприйняття і трансформується у більш дійовий засіб впливу – в психологічне програ-

мування, підсвідоме навіювання. Орієнтуючись на позасвідому сферу особистості, на приховані інстинкти, інформація різних типів, фільми і реклама чинять тиск на психіку людини. Особливо під цей вплив підпадає молодь, адже вона не тільки частіше за дорослих звертається до Інтернету чи журналів в пошуках науково-популярної інформації та більше часу проводить біля телевізорів, а ще й емоційно вразливіша, сприйнятливіша до різних видів впливу. Впливовий аспект ЗМК є широко досліджуваним напрямом у сучасному мовознавстві, про що свідчать численні праці таких дослідників, як С. Г. Кара-Мурза, Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Кондратенко, В. М. Корнєєв, Н. В. Кутуза, Н. Ф. Непийвода, В. В. Різун, О. А. Семенюк, І. Ю. Черепанова тощо, проте слід, зауважити, що серед малодосліджених досі залишається механізм впливу ЗМК на формування української національної свідомості у молоді як важливого чинника державотворчих процесів в Україні. У складній політичній ситуації, що склалася наразі в нашій державі, не можна ігнорувати ставлення покоління, сформованого вже за часів незалежності, до державної мови, що є, за В. Сосюрою, «душею народу». Рідна мова – це мова, з якою людина входить у світ, прилучається до загальнолюдських цінностей у їх національній своєрідності. Людина стає свідомою, оволодіваючи мовою своїх батьків, тому в художній літературі всіх народів поняття рідної мови сприймається не просто як засіб комунікації, не тільки як знаряддя формування думок, а значно інтимніше – як одне з головних джерел патріотичних почуттів, як рецептор духовно-емоційної сфери людини [7]. Наведене акцентує на актуальності та новизні даної наукової розвідки, в межах якої було проведено опитування 227 респондентів, віком 17-18 років, що є студентами першого курсу Національного університету «Одеська юридична академія».

Метою нашого дослідження є з'ясування актуальних для сучасної української молоді настанов щодо так званого «мовного питання» у нашій країні, а також безпосередньої оцінки ними ролі ЗМК в їхньому житті та сприйнятті державної мови, що передбачає необхідність розв'язання наступних завдань:

1. на підставі письмового опитування оцінити важливість для сучасної молоді проблеми функціонування української та російської мов на території України;

2. дати визначення поняттю «рідна мова» у трактовці респондентів;

3. проаналізувати ступінь залежності ЗМК на формування

національної свідомості українських студентів.

В процесі роботи нами використано кількісний та описовий методи для обробки даних, отриманих при аналізі результатів анкетування.

Об'єктом дослідження є мова ЗМК, а предметом – її роль у формування національної самосвідомості.

В межах опитування, проведеного 20-25.01.2014 серед 227 студентів першого курсу факультету адвокатури та соціального-правового факультету Національного університету «Одеська юридична академія», респондентам було запропоновано дати відповіді на наступні питання:

1. «Чи вважаєте Ви, що «мовне питання» є актуальним в сучасній Україні?»;

2. «Як Ви розумієте поняття «рідна мова» та яку мову вважаєте своєю рідною?»;

3. «Чи відіграють ЗМК важливу роль у Вашому житті і чи має для Вас значення мова, якою вони користуються?».

З опитуваних 227 студентів тільки 20 (9%) вважають, що «мовне питання», тобто питання взаємодії української та російської мов у сучасному соціально-політичному житті України, не є важливим и не заслуговую на ту увагу, яка приділяється йому на даний момент. Всі інші (91%) висловились на користь вагомої ролі зазначеної вище проблеми, яка зумовлюється, на їхню думку, «історичними передумовами» та «тісними зв'язками з Росією», що свідчить про достатньо високий рівень соціальної свідомості серед інформантів.

У відповідь на прохання вказати свою рідну мову і дати власне визначення цьому поняттю 46 (20%) студентів назвали російську мову, 5 (2%) – іншу мову національних меншин, 3 (1%) – суржик, а 174 (77%) – українську мову. Варто зазначити, що серед останніх була певна кількість (30%) інформантів, які, проте, наголошували на тому, що у побуті користуються здебільшого російською мовою через те, що так склалося у їхній родині чи у регіоні в цілому, але рідною все одно вважають державну мову. Такі настанови підтверджувалися й переважною більшістю поданих визначень «рідної мови», в яких домінували словосполучення на кшталт «мова країни, в якій ти народився», «державна мова», «мова твоїх батьків». На перший погляд, таке трактування дивує, проте не варто забувати, що у мовознавстві виокремлюють три концепції розгляду цього терміну: етнічна мова, перша мова та мова, засвоєна в дитинстві [6]. За першою концепцією

рідною мовою визнається мова народу чи етнічної групи, до якої належить людина, мова, що зв'язує її з попередніми поколіннями, їх духовними надбаннями, що є фундаментом етнічної та національної самоідентифікації [5]. Тобто ті молоді люди, що виростили в регіонах України, де мовою повсякденного спілкування є російська та з дитинства використовували у родинному побуті саме її, очевидно, відповідаючи на питання, спиралися здебільшого на національну самоідентифікацію, усвідомлення себе громадянами України, а, отже, українцями за етносом, адже, як зазначає А. Девіс, «незнання рідної мови не виключає її існування і не означає автоматичного привласнення цього означення засвоєній чужій мові» [10].

Незважаючи на актуальні світові процеси глобалізації та культивування рівності націй, вони мають передбачати дії на постійне підтримання ідеї розвитку кожної окремої національної групи – народу, бо саме відмінності між народами й зумовлюють ідеологію про їхню рівність. В українських реаліях багатонаціональної країни з домінуванням етнічної титульної нації (українців) дуже важко визначитись з національною приналежністю громадянина. Тобто, зараз складно достеменно точно говорити про етнічний склад населення держави, з чого, таким чином, справедливо постає питання: – що ж таке ідентичність? Якщо виходити з етимології поняття, то «identifico» з латині означає «ототожнення», «уподібнення». В соціально-філософських дослідженнях дане поняття вживається, перш за все, у значенні самоототожнення, ототожнення з «іншим» та певною соціальною групою [8]. Однак, найбільш суттєвою, на думку Т. Цимбал, є етнічна або національно-культурна ідентифікація, що вирішує проблеми утвердження особистої гідності через колективне конститування в світі різних націй і народів «людини культури», яка і забезпечує реалізацію гуманістичних цінностей та етико-онтологічних смислів буття людини як одиниці етносу, народу, нації [9]. На думку Ю. Куц, національна свідомість ґрунтується на уявленнях етноспільноти про соціальні вартості, норми, спільне походження, традиції, що своїми коренями сягають далекого минулого. Вона глибоко пов'язана з територією проживання, мовою, соціально-економічними набутками, які акумулюються в особливостях духовного розвитку, політичних інституціях, національних інтересах і традиціях, ідеях, національній мрії, національній ідеї, національній ментальності, національному характерові, національній психології [5].

Третє питання, поставлене респондентам в процесі опитування, мало на меті оцінити роль у житті сучасної української молоді ЗМК в цілому та мови, яку вони використовують, зокрема, бо світовий досвід переконує, що в процесі об'єднання націй в сильні держави важливу роль відігравали саме мас-медіа, завдяки діяльності яких створювався новий вид соціальної спільноти, яку, незважаючи на відстань, об'єднувала спільна зацікавленість інформацією. Лише 63 інформанти (28%) висловили байдуже ставлення до мови засобів масової інформації, тоді як переважна більшість (72%) зазначили, що ЗМК відіграють значну роль в їхньому житті. Серед них 103 (65%) надають в цій сфері перевагу українській мові, 3 (1%) – російській, а 53 (33%) не вважають це принциповим.

Отримані результати зайвий раз підкреслюють важливу роль мас-медіа у процесах самоідентифікації, бо саме вони, маючи всі можливості для швидкої трансляції єдиних символів і цінностей в національному масштабі, через створення суспільного діалогу ЗМК сприяють формуванню і зміцненню національної свідомості суспільства [2].

Отримані результати доводять необхідність подальших досліджень ЗМК, зокрема їх мовного аспекту, як потужного чинника національної самоідентифікації, що через мережу інформаційних комунікацій передають необхідна державно-політична, суспільно-економічна, ідеологічна, історична, етнічна та інша інформація і завдяки розкриттю змісту і пропаганді в засобах масової інформації таких понять, як «демократія», «громадянське суспільство», «правова держава», «національна ідея», «державна мова» формують відповідну систему духовних цінностей суспільства, які лежать в основі творення політичної нації й розбудови незалежної держави. Вищезазначене сприятиме подальшим розробкам у галузях теорії комунікації, іміджології, журналістикознавства, прикладної лінгвістики, увиразнюючи теоретичну вагу та практичні перспективи зазначеної проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація / В. Іванишин., Я. Радевич-Винницький.. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1994. – С. 121.
2. Карлова В.В. Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості / В.В. Карлова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm>
2. Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного

- програмування: Монографія / Т.Ю. Ковалевська. – Одеса: Астропринт, 2008. – 324 с.
3. Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебнік С.Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навч. посібник / Л.Г. Коваль, І.Д. Зверева, С.Р. Хлебнік. – К.: ІЗМН, 1997. – 392 с.
  4. Куц Ю. Національна свідомість і самосвідомість у етнополітиці й державотворенні / Ю. Куц // Актуальні проблеми державного управління: Наук. зб. – Х.: Харк. філ. УАДУ, 2000. – № 2(7). – С. 45-52.
  5. Рідна мова: вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/Рідна мова>.
  6. Русанівський В.М. Рідна мова / В.М. Русанівський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrmoiva/um82.htm>
  7. Телеуця В.В. Національна ідентичність та національна самоідентифікація як підсвідомі складові національних традицій в умовах півдня України / В.В. Телеуця // Фольклористичні зошити. – Луцьк, 2009. – №.12. – С. 23-40
  8. Цимбал Т. В.Український менталітет в контексті проблеми буттєвісного укорінення людини / Т.В. Цимбал // Державна етнонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України. Збірник наукових праць VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 6-8 жовтня 2005 року / Під заг. ред. М. В. Дедкова. – Запоріжжя: Облдержадміністрація, ЗНТУ, 2005. – С. 72-76.
  9. Davies A. The Native Speaker: Myth and Reality. – Multilingual Matters, 2003. – 237 p.